

Աշխարհագրություն

УДК 551.58

ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱՍԵՐՁ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐՈՒՄ ԳՅՈՒՂԵՐԻ ՄԱՐԴԱՔԱՆԱԿԻ  
ԵՎ ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՏԱՐԱՔՆԱԿԵՑՄԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ  
ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

Վ. Ա. ՊՈՏՈՍՅԱՆ\*

*ԵՊՀ սոցիալ-տնտեսական աշխարհագրության ամբիոն, Հայաստան*

Հոդվածում տրվել է ՀՀ սահմանամերձ տարածքներում գյուղական բնակավայրերի բացարձակ բարձրությունների, մշակելի հողատարածքների մեծությունների, մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տարածական և ժամանակային հեռավորությունների և գյուղերի մարդաքանակի միջև կոռելյացիոն կապի վերլուծություն: Բնակավայրերի տրանսպորտա-աշխարհագրական դիրքի վերլուծության միջոցով կարևորվել է նաև սահմանամերձ տարածքներում գյուղական տարաբնակեցման տարածքային կառուցվածքի տարածաշրջանային տարբերությունների և առանձնահատկությունների բացահայտումը:

**Keywords:** frontier areas, population number of villages, cultivable lands, absolute height of settlements, nearest service centre, linear correlation.

**Ներածություն:** Հայտնի է, որ գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակն ինտեգրալ այն ցուցանիշն է, որն ընդհանրական ձևով արտահայտում է գյուղական տարաբնակեցման պատկերը և գյուղական բնակավայրերի զարգացման և վերափոխման արդյունքը [1]: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը, կատարվել է ՀՀ սահմանամերձ տարածքների գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի և դրանց ծովի մակարդակից ունեցած բարձրության, մշակելի հողատարածքների մեծության, մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տարածական և ժամանակային հեռավորության միջև կոռելյացիոն կապի վերլուծություն: Դրանց արդյունքները հնարավորություն են տալիս բացահայտել ինչպես առանձին բնակավայրերի, այնպես էլ գյուղական տարածքների և տարաբնակեցման զարգացման միտումները և վերափոխման և կատարելագործման ուղիները [1]:

**Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն:** ՀՀ սահմանամերձ տարածքներում վերը նշված պարամետրերի և գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի միջև կոռելյացիոն կախվածության վերլուծության համար ընտրվել է Պիրսոնի զծային կոռելյացիայի գործակիցը, որը որոշվում է հետևյալ բանաձևով [2].

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \sum (y - \bar{y})^2}}$$

\* E-mail: [v.potosyan@ysu.am](mailto:v.potosyan@ysu.am)

որտեղ  $x$ -ը և  $y$ -ն ուսումնասիրվող մեծությունների շարքի անդամներն են, իսկ  $\bar{x}$  և  $\bar{y}$  մեծությունները տվյալ շարքերի միջիններն են: Համեմատական վերլուծության համար կարելի է առանձնացնել կոռելյացիայի գործակցի հետևյալ մեծությունները. մինչև  $|0,3|$ ՝ թույլ կապ,  $|0,3-0,5|$ ՝ չափավոր կապ,  $|0,5-0,7|$ ՝ զգալի կապ,  $|0,7|$ -ից ավելի՝ ուժեղ կապ:

Աղյուսակ 1-ի տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ սահմանամերձ գյուղական տարածքներում ծովի մակարդակից ունեցած բարձրության ավելացման համեմատ մարզերի մեծ մասում բնակավայրերի մարդաքանակը հիմնականում նվազում է, ինչը համապատասխանում է լեռնային երկրներին բնորոշ ընդհանուր օրինաչափությանը: Սա նշանակում է, որ ՀՀ սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի և դրանց ծովի մակարդակից ունեցած բարձրության միջև գոյություն ունի կոռելյացիոն հակադարձ համեմատական կապ: Նշված օրինաչափությունից շեղում է նկատվում Տավուշում և Սյունիքում, որոնց բաժին է ընկնում ՀՀ սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի մոտ 61%-ը [3]:

Բացառությամբ Շիրակի, ՀՀ սահմանամերձ մնացած մարզերում մշակելի հողատարածքների մեծությունների և գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի միջև կոռելյացիոն կապն ուղիղ համեմատական է, որն առավել տիպիկ է դրսևորվում Արագածոտնում, Սյունիքում, Տավուշում և Արարատում: Շիրակի մարզում այդպիսի կապի բացակայությունը հիմնականում բացատրվում է գյուղական բնակավայրերի ծովի մակարդակից համեմատաբար մեծ բարձրությամբ, կլիմայական ոչ նպաստավոր պայմաններով և դրանցով պայմանավորված՝ մշակելի հողատարածքների տնտեսական ոչ բարձր արդյունավետությամբ:

Հանրապետության սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի մոտակա սպասարկման կենտրոնից տարածական և ժամանակային հեռավորության և մարդաքանակի ցուցանիշների միջև կոռելյացիոն կապը միանշանակ չէ: Արագածոտնի, Արարատի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի և Լոռու մարզերում այն հակադարձ համեմատական է (սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակը նվազում է մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տարածական և ժամանակային հեռավորության աճին համեմատ), մնացած մարզերում այդպիսի կոռելյացիոն կապը հիմնականում բացակայում է:

Անդրադառնանք հանրապետության սահմանամերձ մարզերի գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի և առանձին պարամետրերի միջև կոռելյացիոն կապի վերլուծությանը:

Արագածոտնում վերլուծվող մեծությունների միջև բացարձակ կոռելյացիոն կախվածությունը (աղյ. 1) բացատրվում է ընդամենը 2 սահմանամերձ բնակավայրի առկայությամբ, որոնցում հաշվարկվող մեծություններն ուղիղ կամ հակադարձ համեմատական են: 5 սահմանամերձ գյուղական բնակավայր ունեցող Լոռու մարզում նկատվում է որոշակի շեղում: Մասնավորապես, բնակավայրերի բացարձակ բարձրության ավելացման համեմատ գյուղերի մարդաքանակի նվազման օրինաչափություն չի նկատվում, ավելին՝ կա թույլ ուղիղ կապ նշված մեծությունների միջև: Մյուս պարամետրերից մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած հեռավորության (*կմ*), ինչպես նաև տրանսպորտա-աշխարհագրական դիրքի (տրանսպորտային մատչելիության, *րմսլե*) և գյուղերի մարդաքանակի միջև կա ուժեղ հակադարձ կապ, իսկ մշակելի հողատարածքների մեծության և գյուղերի մարդաքանակի միջև՝ գրեթե բացարձակ կախվածություն (աղյ. 1):

Աղյուսակ 1

ՀՀ սահմանամերձ գյուղական տարածքներում բնակավայրի բացարձակ բարձրության, մշակելի հողատարածքների մեծությունների, մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տարածական և ժամանակային հեռավորությունների և գյուղերի մարդաբանակի միջև գծային կոռելյացիայի գործակիցներն ըստ մարզերի [3, 4]

Մարզերը	Կապը բնակավայրի բացարձակ բարձրության և մարդաբանակի միջև	Կապը մշակելի հողատարածքների մեծությունների և բնակավայրի մարդաբանակի միջև	Կապը մոտակա սպասարկման կենտրոնից հեռավորության (կմ) և մարդաբանակի միջև	Կապը մոտակա սպասարկման կենտրոնի մատչելիության (րոպե) և մարդաբանակի միջև
Արագածոտն	-1	1	-1	-1
Արարատ	-0,70	0,45	-0,64	-0,63
Արմավիր	-0,57	0,36	-0,73	-0,65
Գեղարքունիք	-0,72	0,43	-0,23	-0,46
Լոռի	0,30	0,97	-0,73	-0,67
Շիրակ	-0,70	0,02	0,09	-0,11
Սյունիք	0,07	0,76	-0,14	-0,22
Վայոց ձոր	-0,75	0,30	0,05	-0,34
Տավուշ	-0,01	0,72	-0,20	-0,15
ՀՀ-ում	-0,21	0,46	-0,17	-0,19

Արարատի և Արմավիրի մարզերում սահմանամերձ գյուղերի մշակելի հողատարածքների մեծությունների և մարդաբանակի միջև կա կոռելյացիոն չափավոր կապ և գրեթե հավասարաչափ նկատելի հակադարձ կապ տրանսպորտային մատչելիության ցուցանիշների միջև: Հատկանշական է Արարատի սահմանամերձ գյուղերի մարդաբանակի ուժեղ կախվածությունը ծովի մակարդակից ունեցած բարձրությունից, որտեղ ամենաբարձրադիր և ամենացածրադիր բնակավայրերի բարձրությունների տարբերությունը կազմում է 1000 մ [4]: Արմավիրում այս ցուցանիշների միջև ևս կա զգալի կապ, բայց վերոնշյալ տարբերությունը չի հասնում 300 մ [4]:

Գեղարքունիքում նույնպես նկատվում է ուժեղ կոռելյացիոն կախվածություն գյուղական բնակավայրերի բացարձակ բարձրության և մարդաբանակի միջև: Այստեղ ամենաբարձրադիր և ամենացածրադիր սահմանամերձ գյուղերի բացարձակ բարձրությունների տարբերությունը հասնում է գրեթե 700 մ [4]: Մարզի սահմանամերձ գյուղերի մշակելի հողատարածքների մեծությունների և մարդաբանակի միջև գոյություն ունի չափավոր կոռելյացիոն կապ: Ինչ վերաբերում է տրանսպորտաաշխարհագրական բաղադրիչներին, ապա բնակչության թվաքանակի և մոտակա սպասարկման կենտրոնից հեռավորության (կմ) միջև կոռելյացիան թույլ է, բայց զգալիորեն ավելի բարձր է տրանսպորտային մատչելիության (րոպե) միջև: Սա վկայում է մարզի սահմանամերձ մի շարք գյուղերի տրանսպորտային դժվարամատչելիության և համայնքային ճանապարհների անբարեկարգ վիճակի մասին:

Հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս (աղյ. 1), որ Շիրակի մարզի սահմանամերձ գյուղերի մարդաբանակն ուժեղ կախվածություն ունի բնակավայրերի բացարձակ բարձրության ցուցանիշից: Դրանով էլ բացատրվում է Ամասիայի և Աշոցքի տարածաշրջաններում բարձրադիր-սահմանամերձ տարածքներում բնակչության թվով փոքր գյուղերի առկայությունը, իսկ մարդաբանակի և մնացած գործոնների միջև կոռելյացիայի գործակիցը տատանվում է 0-ի շուրջը:

Կոռելյացիոն թույլ կապ գոյություն ունի Վայոց ձորի սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակի և մշակելի հողատարածքների մեծությամբ, ինչպես նաև մոտակա սպասարկման կենտրոնի հետ տրանսպորտային մատչելիության միջև: Առավել նկատելի է կոռելյացիան բնակավայրերի բացարձակ բարձրության և մարդաքանակի միջև, որի ցուցանիշը ՀՀ մարզերի շարքում առաջինն է: Այստեղ ամենաբարձրադիր և ամենացածրադիր սահմանամերձ բնակավայրերի միջև բացարձակ բարձրությունների տարբերությունը հասնում է գրեթե 1000 մ-ի [4]:

Տավուշի և Սյունիքի մարզերի սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակը կոռելյացիոն ուժեղ կախվածություն ունի միայն մշակելի հողատարածքների մեծությունից (աղյ. 1): Քանի որ այս մարզերն ունեն 4 տասնյակից ավելի սահմանամերձ գյուղեր, ուստի առավել ճշգրիտ պատկերացում կազմելու համար համապատասխան հաշվարկներ կատարվել է նաև առանձին տարածաշրջանների կտրվածքով:

Աղյուսակ 2

*Սյունիքի և Տավուշի մարզերի սահմանամերձ գյուղերի բացարձակ բարձրությունների, մշակելի հողատարածքների մեծությունների, մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տարածական ու ժամանակային հեռավորությունների և գյուղերի մարդաքանակի միջև գծային կոռելյացիայի գործակիցները [3, 4]*

Մարզերը	Տարածաշրջանները	Կապը բնակավայրի բացարձակ բարձրության և մարդաքանակի միջև	Կապը մշակելի հողատարածքների մեծությունների և բնակավայրի մարդաքանակի միջև	Կապը մոտակա սպասարկման կենտրոնից հեռավորության (կմ) և մարդաքանակի միջև	Կապը մոտակա սպասարկման կենտրոնի մատչելիության (րոպե) և մարդաքանակի միջև
Սյունիք	Կապանի	-0,15	0,63	-0,25	-0,30
	Գորիսի	0,22	0,66	-0,37	-0,54
	Սիսիանի	-0,78	0,84	0,11	-0,10
	Մեղրու	-0,31	-0,24	-0,37	-0,26
Տավուշ	Նոյեմբերյան	0,06	0,76	-0,40	-0,37
	Տավուշի	0,01	0,25	0,05	0,15
	Իջևանի	-0,02	0,69	-0,13	-0,17

Աղյուսակ 2-ի տվյալները ցույց են տալիս, որ Սյունիքում և Տավուշում սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակի և վերը նշված պարամետրերի միջև կոռելյացիոն կապի տարածաշրջանային ցուցանիշները զգալիորեն տարբերվում են ընդհանուր մարզայինից: Մասնավորապես, Սիսիանի տարածաշրջանում սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակն ուժեղ կախվածության մեջ է ոչ միայն մշակելի հողատարածքների մակերեսից, այլ նաև բնակավայրերի բացարձակ բարձրությունից, իսկ Գորիսի տարածաշրջանում՝ զգալի կոռելյացիա կա նաև գյուղերի մարդաքանակի և մոտակա սպասարկման կենտրոնի հետ տրանսպորտային մատչելիության միջև:

Կոռելյացիայի ցուցանիշների ընդհանուր պատկերով Կապանի տարածաշրջանը նման է Սյունիքին, իսկ Մեղրիի տարածաշրջանում սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակի չափավոր կապ նկատվում է բնակավայրերի բացարձակ բարձրության և մոտակա սպասարկման կենտրոնից հեռավորության ցուցանիշների միջև, մինչդեռ մշակելի հողատարածքների մեծությունից կախվածությունը թույլ հակադարձ է: Վերջինս բացատրվում է Մեղրիի տարա-

ծաշրջանի տարածքի խիստ մասնատվածությամբ և մշակելի հողակտորների փոքր չափերով:

Տավուշի տարածաշրջաններից վերը նշված կոռելյացիայի գործակիցներով ընդհանուր մարզային պատկերից առավել շատ տարբերվում է Նոյեմբերյանի տարածաշրջանը: Այստեղ, բացի մշակելի հողատարածքների մեծությունից ուժեղ կախվածության, սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակը չափավոր կոռելյացիոն կապ ունի մոտակա սպասարկման կենտրոնից հեռավորության և տրանսպորտային մատչելիության հետ: Իջևանի տարածաշրջանի համապատասխան կոռելյացիոն ցուցանիշները գրեթե կրկնում են մարզի ցուցանիշները, իսկ Տավուշի տարածաշրջանը մարզային տվյալներից էապես տարբերվում է միայն սահմանամերձ գյուղերի մարդաքանակի և մշակելի հողատարածքների մեծությունների միջև թույլ կապով:

Այս կամ այն տարածքում բնակավայրերի ցանցի հատկանշական կարևոր կողմերից է նաև տարաբնակեցման տարածքային կառուցվածքի վերլուծությունը, որը հնարավորություն է տալիս բացահայտել բնակավայրերի ցանցի առանձնահատկությունները [5]:

ՀՀ սահմանամերձ գոտում տարաբնակեցման տարածքային կառուցվածքը բնութագրելու համար կատարվել է բնակավայրերի տրանսպորտային մատչելիության վերլուծություն: Սահմանամերձ գյուղերը խմբավորվել են ըստ մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած մինչև 15, 16–25 *րոպե* և 25-ից ավելի տրանսպորտային մատչելիության գոտիներով:

Աղյուսակ 3

ՀՀ մարզերի սահմանամերձ գյուղերի խմբավորումն ըստ մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տրանսպորտային մատչելիության [3]

Մարզերը	Տրանսպորտային մատչելիությունը, <i>րոպե</i>					
	մինչև 15		16–25		25-ից ավելի	
	ա	բ	ա	բ	ա	բ
Արագածոտն	–	–	–	–	2	213
Արարատ	1	1377	4	8407	4	2258
Արմավիր	–	–	2	5574	6	8057
Գեղարքունիք	5	3879	8	3441	7	2545
Լոռի	1	328	1	131	3	511
Շիրակ	1	244	8	6092	8	3752
Սյունիք	15	4665	20	11145	37	8300
Վայոց ձոր	–	–	3	3385	10	5209
Տավուշ	10	15647	15	21205	20	21158
ՀՀ-ում	33	26140	61	59380	97	52003

ա՝ գյուղերի թիվը; բ՝ բնակչության թիվը:

Ինչպես ցույց են տալիս վերլուծության արդյունքները, ՀՀ սահմանամերձ 191 գյուղական բնակավայրերի 50%-ից ավելին գտնվում են մոտակա սպասարկման կենտրոնից 25 *րոպե* և ավելի տրանսպորտային մատչելիության գոտում: Այդ գյուղերի միջին մարդաքանակը կազմում է 536 մարդ, իսկ դրանցում ապրում է ՀՀ սահմանամերձ գյուղական բնակչության 37,8%-ը (աղյ. 3):

Մոտակա սպասարկման կենտրոնից 16–25 *րոպե* տրանսպորտային մատչելիության գոտում տեղաբաշխված են ՀՀ սահմանամերձ գյուղերի 32 և

բնակչության 43,2%-ը, իսկ բնակավայրերի միջին մարդաքանակը զգալիորեն ավելի բարձր է՝ 973 մարդ (աղյ. 3):

Մոտակա սպասարկման կենտրոնից մինչև 15 *քույե* մատչելիության սահմաններում գտնվում են ՀՀ սահմանամերձ գյուղերի 17,3%-ը, որոնցում ապրում է նմանատիպ բնակավայրերի բնակչության 19%-ը:

#### Աղյուսակ 4

*Սյունիքի և Տավուշի մարզերի սահմանամերձ գյուղերի խմբավորումն ըստ մոտակա սպասարկման կենտրոնից ունեցած տրանսպորտային մատչելիության*

Մարզեր	Տարածաշրջաններ	Տրանսպորտային մատչելիությունը, <i>քույե</i>					
		մինչև 15		16–25		25-ից ավելի	
		ա	բ	ա	բ	ա	բ
Սյունիք	Կապանի	9	2264	6	897	20	2935
	Գորիսի	1	1348	7	9113	8	3337
	Սիսիանի	0	0	1	290	7	1803
	Մեղրու	5	1053	6	845	2	225
Տավուշ	Նոյեմբերյանի	4	8863	2	2242	7	7528
	Տավուշի	3	3756	5	4589	8	11427
	Իջևանի	3	3028	8	14374	5	2203

ա՝ գյուղերի թիվը: Բ՝ բնակչության թիվը:

Ինչպես վերը քննարկված կոռելյացիոն վերլուծության ժամանակ, այս դեպքում ևս հարկ ենք համարում Սյունիքի և Տավուշի մարզերի սահմանամերձ գյուղերի տրանսպորտային մատչելիության առանձնահատկությունները ներկայացնել առանձին տարածաշրջաններով:

Սյունիքում մոտակա սպասարկման կենտրոնից 25 *քույե*-ից ավելի տրանսպորտային մատչելիության գոտում գտնվում են սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի 51,3%-ը, որտեղ տեղաբաշխված է մարզի այդպիսի գյուղերի բնակչության 34,4%-ը: Նշված բնակավայրերի թվի կեսից ավելին գտնվում են Կապանի տարածաշրջանում, իսկ դրանց միջին մարդաքանակը կազմում է 147 մարդ (աղյ. 4): Սպասարկման կենտրոնից 16–25 *քույե* տրանսպորտային մատչելիության գոտում գտնվում են մարզի սահմանամերձ գյուղերի թվի 27,8 և բնակչության թվի 46,2%-ը: Այս գոտում գյուղերի համեմատաբար մեծ մարդաքանակով առանձնանում է Գորիսի տարածաշրջանը, որտեղ տեղաբաշխված է նշված բնակչության 81,2%-ը, իսկ Կապանի և Մեղրու տարածաշրջանի գյուղերի միջին մարդաքանակը չի անցնում 150-ից: Ինչ վերաբերում է մոտակա սպասարկման կենտրոնից մինչև 15 *քույե* տրանսպորտային մատչելիության գոտում գտնվող Սյունիքի սահմանամերձ գյուղերին, ապա 15 այդպիսի բնակավայրերից 14-ը գտնվում են Կապանի և Մեղրու տարածաշրջաններում, որոնք ևս աչքի են ընկնում փոքր մարդաքանակով (Կապանի տարածաշրջանում՝ 251, Մեղրու տարածաշրջանում՝ 211 մարդ) (աղյ. 4):

Տավուշի մարզում, ի տարբերություն Սյունիքի, սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերը և բնակչությունը տեղաբաշխված են ավելի համաչափ՝ թե՛ տարածաշրջանային առումով, թե՛ տրանսպորտային մատչելիության գոտիների առումով: Մոտակա սպասարկման կենտրոնից մինչև 15 *քույե* մատ-

չելիության սահմաններում տեղաբաշխված են մարզի սահմանամերձ գյուղերի 22,2 և բնակչության թվի 27%-ը, 15–26 *քույտ* մատչելիության գոտում՝ համապատասխանաբար 33,3 և 36,5%-ը, իսկ 25 *քույտ*-ից ավելի մատչելիության գոտում՝ 44,4 և 36,4%-ը (աղյ. 4):

Նոյեմբերյանի տարածաշրջանում սահմանամերձ գյուղերը նշված 3 գոտիներում ունեն 1000 մարդուց ավելի միջին մարդաքանակ, իսկ մոտակա սպասարկման կենտրոնից մինչև 15 *քույտ* մատչելիության գոտում ընկած գյուղերը՝ 2200 մարդուց ավելի (ի հաշիվ Կողբ և Բերդավան խոշոր գյուղերի): Ներտարածաշրջանային կտրվածքով այս գոտուն բաժին է ընկնում սահմանամերձ գյուղական բնակչության 47,6%-ը: Առավել մեծ թվով գյուղեր գտնվում են սպասարկման մոտակա կենտրոնից 25 *քույտ*-ից ավելի մատչելիության գոտում, որոնց բաժին է ընկնում տարածաշրջանի սահմանամերձ գյուղական բնակչության 40,4%-ը:

Իջևանի տարածաշրջանում սահմանամերձ գյուղերը և բնակչությունն առավել շատ կենտրոնացած են մոտակա սպասարկման կենտրոնից 16–25 *քույտ* մատչելիության գոտում (բնակչություն՝ 73,3%-ը և գյուղերի թիվ՝ 53,3%-ը), որտեղ էլ գտնվում են մեծ գյուղերը միջին մարդաքանակով՝ 1797 մարդ: Նույն տարածաշրջանում սպասարկման կենտրոնից 25 *քույտ*-ից ավելի մատչելիության գոտում գտնվող գյուղերն աչքի են ընկնում մարզում ամենափոքր միջին մարդաքանակով՝ 450 մարդ (աղյ. 4):

Տավուշի տարածաշրջանն, ի տարբերություն նախորդների, աչքի է ընկնում սահմանամերձ և՛ գյուղերի, և՛ բնակչության թվի կենտրոնացմամբ՝ մոտակա սպասարկման կենտրոնից 25 *քույտ*-ից ավելի մատչելիության գոտում: Այստեղ գտնվում են նշված բնակավայրերի թվի 50 և բնակչության թվի 57,8%-ը, իսկ գյուղերի միջին մարդաքանակը կազմում է 1428 մարդ: Ընդհանուր առմամբ Տավուշի տարածաշրջանի սահմանամերձ գյուղերն աչքի են ընկնում բնակչության համեմատաբար համամասնական տեղաբաշխմամբ, այստեղ միայն 1 գյուղ ունի 2000-ից ավելի բնակիչ, իսկ սպասարկման կենտրոնից մատչելիության նշված բոլոր գոտիներում կան 1000–2000 բնակչությամբ գյուղեր, որոնք կազմում են տարածաշրջանի սահմանամերձ գյուղերի թվի կեսը:

**Եզրակացություն:** Վերը բերված վերլուծության արդյունքների ամփոփումը և ընդհանրացումը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ.

1. բացառությամբ Շիրակի մարզի, ՀՀ սահմանամերձ մնացած տարածքներում գյուղական բնակավայրերի մարդաքանակն ուղիղ համեմատական կախվածություն ունի մշակելի հողատարածքների մեծությունից, ինչը նշանակում է, որ այդպիսի տարածքներում գյուղական բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացումը և առաջընթացը պայմանավորված է նախ և առաջ մշակելի հողատարածքների արդյունավետ օգտագործումից;

2. սահմանամերձ գյուղական տարածքներում գյուղերի մարդաքանակի փոփոխությունը ծովի մակարդակից ունեցած բարձրության համեմատ միանշանակ չէ՝ մարզերի մեծ մասում այն համապատասխանում է գոյություն ունեցող օրինաչափությանը, իսկ Տավուշում և Սյունիքում նկատվում է շեղում;

3. Արագածոտնի, Արարատի, Արմավիրի, Գեղարքունիքի և Լոռու մարզերի սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի և մոտակա սպասարկման կենտրոնից տարածական և ժամանակային հեռավորության ցուցանիշների և մարդաքանակի միջև կոռելյացիոն կապը հակադարձ համեմատական է, մնացած մարզերում այդպիսի կոռելյացիան հիմնականում բացակայում է;

4. հանրապետության սահմանամերձ տարածքներում գյուղերի մարդաքանակի և դրանց ծովի մակարդակից ունեցած բարձրության, մշակելի հողատարածքների մեծությունների, մոտակա սպասարկման կենտրոնից տարածական և տրանսպորտային մատչելիության մեծությունների միջև կոռելյացիոն կապի ցուցանիշների տարածաշրջանային տարբերությունները հիմք են տալիս գյուղական տարածքների և առանձին բնակավայրերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման տարաբնույթ խնդիրների լուծման համար իրականացնել տարբերակված տարածաշրջանային քաղաքականություն:

5. ՀՀ մարզերի և տարածաշրջանների սահմանամերձ գյուղական տարածքներն առանձնանում են տարաբնակեցման տարածքային կառուցվածքի և տրանսպորտաաշխարհագրական դիրքի որոշակի տարբերություններով և առանձնահատկություններով, որն արտահայտվում է մոտակա սպասարկման կենտրոնից տրանսպորտային մատչելիության ցուցանիշներով: Դրանք կարող են օգտագործվել սահմանամերձ տարածքների և բնակավայրերի ռազմավարական զարգացման ծրագրերի կազմման աշխատանքներում, սոցիալ-տնտեսական զարգացման, ինչպես նաև այդպիսի տարածքների վարչատարածքային կառուցվածքի և տեղական ինքնակառավարման համակարգի բարելավման գործընթացներում:

*Ստացվել է՝ 20.07.2018*

#### Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. **Պոտոսյան Ա.** Հայաստանի Հանրապետության գյուղական բնակչությունը և բնակավայրերը: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2017, 466 էջ:
2. **Պետրոսյան Ա.** Վիճակագրության ընդհանուր տեսություն: Եր., 2008, 283 էջ:
3. ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով: Եր., 2017:
4. ՀՀ համայնքների (բնակավայրերի) վարչական տարածքների և հողային ֆոնդի վերաբերյալ Կադաստրի պետական կոմիտեի տվյալներ:
5. **Մանասյան Մ.** Հասարակական աշխարհագրության հետազոտության մեթոդները: Եր., 2008, 260 էջ:

В. А. ПОТОСЯН

### НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЛЮДНОСТИ СЕЛ И ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ СЕЛЬСКОГО РАССЕЛЕНИЯ ПРИГРАНИЧНЫХ ТЕРРИТОРИЙ РА

#### Резюме

В статье представлен анализ корреляционной связи между показателями абсолютных высот сельских поселений, площадью обрабатываемых земель, временной и территориальной удаленностью близлежащих центров сферы



услуг и людностью сел, расположенных на приграничных территориях РА. Посредством анализа транспортно-географического положения сельских поселений выявлены региональные различия и особенности территориальной структуры сельского расселения на приграничных территориях.

V. A. POTOSYAN

SOME ISSUES OF RURAL SETTLEMENTS POPULATION NUMBER  
AND RURAL SETTLEMENT TERRITORIAL STRUCTURE  
IN RA FRONTIER AREAS

Summary

The correlation analysis between rural settlements population number and their absolute height, cultivable land area, spatial and time distances from the nearest service centre have been given in the article. The revelation of regional differences and features of rural settlement in frontier areas has been highlighted through the analysis of transport-geographical location of settlements.